

**OLIY TA'LIM TIZIMIDA TALABALARGA TA'LIM VA
TARBIYA BERISHNING METODOLOGIK ASOSLARI**

Svetlana Vladimirovna Temirova

TDTrU O'qituvchisi

Atamuratov Atabek

Iqtisodiyot fakulteti 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimida talabalarga ta'lim va tarbiya berish jarayonining metodologik asoslari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda zamonaviy ta'lim paradigmalari, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarning ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'rni ochib beriladi. Shuningdek, oliy ta'limda talabalarning intellektual, ma'naviy-axloqiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashda metodologik yondashuvlarning ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, ta'lim va tarbiya, metodologiya, pedagogik yondashuvlar, kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, innovatsion texnologiyalar.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar pedagog kadrlarning kasbiy kompetentlik sifatlariga (kompetensiyalariga) egalik darajasini aniqlash va baholashni taqozo etmoqda. Shu bois so'nggi yillarda uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida pedagog kadrlarning kasbiy kompetentlik sifatlariga egaligini aniqlash va baholashga alohida e'tibor qaratilib, bu yo'nalishda amaliy chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida pedagog kadrlarni tayyorlash masalasi ko'plab umumiy ilmiy, ijtimoiy, madaniy va axloqiy jarayonlar

tutashgan muhim soha hisoblanadi. Pedagoglar jamiyatda muhim ijtimoiy rol o'ynovchi ziyolilar qatlamining o'ziga xos guruhini tashkil etadi. Aynan oliy ta'lim muassasasi pedagogi zamonaviy raqobat sharoitida yuqori malakali mutaxassisni shakllantirishga bevosita mas'ul hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining kelajak taraqqiyoti nafaqat iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va huquqiy omillarga, balki madaniy-ma'naviy sohalarda amalga oshirilayotgan islohotlarga ham bevosita bog'liqdir.

Ta'lim jarayonining sifati ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ular orasida o'qitish usullari va metodlari hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu usul va metodlar bilimlarning ongli va chuqur o'zlashtirilishiga, talabalarda mustaqillik hamda ijodiy faollikning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. "Usul" va "metod" tushunchalari o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ularning har biri muayyan sharoitda ham metod, ham usul sifatida namoyon bo'lishi mumkin.

"Metod" so'zi yunoncha kelib chiqib, "tadqiqot yo'li", "usul", "maqsadga erishish yo'li" ma'nolarini anglatadi. Falsafa lug'atlarida ushbu tushuncha umumiy tarzda "maqsadga erishish vositalari" sifatida talqin etiladi.

Pedagogika amaliyotida o'qitish usullari va metodlarining boy tajribasi to'plangan bo'lib, ularni tanlashda o'qitilayotgan fan xususiyati, talabalarning yosh va individual imkoniyatlari, oldingi tayyorgarlik darajasi hamda ta'lim sharoitlari hisobga olinadi.

Forobiyning fan va san'atning afzalligi haqidagi risolalarida o'quv jarayonini tashkil etish hamda o'qitish metodlariga qo'yiladigan talablar aniq ifodalangan. U o'z qarashlarida talabalarga bilim berish bilan birga, ularni mustaqil bilim olish yo'llariga o'rgatish, bilimlarning zarurligiga ongli ishonch hosil qildirish muhimligini ta'kidlagan.

Sharq qomusiy olimlari asarlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ular qo'llagan o'qitish metodlari bilishning umumiy qonuniyatlariga to'liq mos keladi. Jumladan, Ibn Sino tomonidan qo'llanilgan ko'rgazmali-tajriba metodlari, Abu Rayhon Beruniy va al-Xorazmiy asarlarida uchraydigan savol-

javobli bayon usullari, Forobiy tomonidan asoslangan bilimlarni tekshirish va mustahkamlash metodlari shular jumlasidandir. Ushbu olimlarning barchasi talabalar faolligini oshirish va mantiqiy tafakkurni rivojlantirishni asosiy maqsad qilib qo'yganlar.

Burhoniddin Zarnudjiy fikricha, inson bilish faoliyati bilmaslikdan bilishga tomon rivojlanadi. Aql ijodiy va faol kuch bo'lib, borliqni anglashning asosiy vositasidir. Biroq tajribasiz bilish mavjud bo'la olmaydi, chunki bilish jarayoni kuzatish, taqqoslash va tajriba orqali shakllanadi. Shu asosda pedagogik xulosa shundan iboratki, ta'lim jarayonida talabalarning shaxsiy tajribasiga tayangan metodlardan keng foydalanish zarur.

Metod va usullarni tanlash o'qituvchining darsda hal qilishi lozim bo'lgan didaktik vazifalarga bog'liq bo'ladi. Yangi bilimlarni bayon etishda bir metodlar qo'llanilsa, mustahkamlash va umumlashtirish bosqichlarida boshqa metodlardan foydalaniladi. Darsning har bir bosqichida puxta o'ylangan va samarali metodlarni tanlash ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

Bugungi kunda ta'lim muassasalari oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri — talabalarni yangicha tafakkurga ega, ijodkor, mustaqil fikrlaydigan va yuksak ma'naviyatli shaxs sifatida tarbiyalashdir. Bu esa ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llaniladigan samarali metod va vositalarga, ularni to'g'ri tashkil etishga bevosita bog'liqdir. Shu bois oliy ta'lim tizimida mustaqil ta'lim faoliyatini rivojlantirish va boshqarish pedagog faoliyatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, oliy ta'lim tizimida talabalarga ta'lim va tarbiya berish jarayonini metodologik jihatdan to'g'ri tashkil etish ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Xususan, ta'lim jarayonida ilmiy asoslangan, talaba shaxsiga yo'naltirilgan metod va usullardan foydalanish talabalarning bilish faolligi, mustaqil fikrlash qobiliyati hamda kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Tahlillar natijasida aniqlanishicha, an'anaviy o'qitish usullari bilan bir qatorda interfaol va muammoli ta'lim metodlarining uyg'un qo'llanilishi talabalar tomonidan bilimlarning ongli o'zlashtirilishini ta'minlaydi. Ayniqsa, muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar talabalarni tahliliy fikrlashga, mustaqil qaror qabul qilishga va nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lashga undaydi.

Tadqiqot jarayonida metod va usullarning tanlanishi darsning maqsadi, mazmuni hamda talabalarning tayyorgarlik darajasiga mos ravishda amalga oshirilganda, o'quv jarayonining samaradorligi oshishi aniqlandi. Bunda professor-o'qituvchining metodik mahorati va pedagogik kompetentligi muhim omil sifatida namoyon bo'ldi. O'qituvchining boshqaruvchi va yo'naltiruvchi funksiyasi talabalarda mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qildi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari ta'lim va tarbiya jarayonining uzviy bog'liqligini tasdiqladi. Ta'lim jarayonida ma'naviy-axloqiy tarbiyaga yo'naltirilgan metodlardan foydalanish talabalarda mas'uliyat, intizom, ijtimoiy faollik va kasbiy etikani shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Bu esa oliy ta'lim bitiruvchilarini nafaqat bilimli, balki ma'naviy yetuk mutaxassis sifatida tayyorlash imkonini beradi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari oliy ta'lim tizimida ta'lim-tarbiya jarayonini metodologik asosda tashkil etish pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishning muhim sharti ekanligini ko'rsatdi. Ushbu yondashuv talabalarning kasbiy tayyorgarligi, mustaqil fikrlashi va ijodiy faolligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim tizimida talabalarga ta'lim va tarbiya berish jarayonini metodologik asosda tashkil etish ta'lim samaradorligini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi. Ta'lim jarayonida ilmiy asoslangan metod va usullardan

foydalanish talabalarining bilish faolligi, mustaqil fikrlash qobiliyati hamda kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ta'lim va tarbiya jarayonining uzviyligi oliy ta'lim muassasalarida yetuk, ijtimoiy mas'uliyatli va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Metod va usullarni tanlashda fan mazmuni, ta'lim maqsadlari hamda talabalarining individual xususiyatlarini inobatga olish ta'lim jarayonining sifatini oshiradi.

Shuningdek, pedagogik jarayonda professor-o'qituvchilarning metodik mahorati va kasbiy kompetentligini doimiy rivojlantirib borish zarurligi asoslandi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar va talaba shaxsiga yo'naltirilgan metodlardan foydalanish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish bilan birga, talabalarda mustaqil ta'lim olish va o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Oliy ta'lim tizimida ta'lim va tarbiya jarayonini metodologik jihatdan takomillashtirish pedagogik faoliyatni modernizatsiya qilish, ta'lim sifatini oshirish hamda jamiyat ehtiyojlariga mos, malakali kadrlar tayyorlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. — Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. — Toshkent, 2019.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2021.
4. Forobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. — Toshkent: Fan, 1993.

5. Ibn Sino. Donishnoma. — Toshkent: Fan, 1980.
6. Beruniy Abu Rayhon. Tanlangan asarlar. — Toshkent: Fan, 1982.
7. Zarnudjiy Burhoniddin. Ta'limda o'quvchiga yo'l ko'rsatish. — Toshkent: O'qituvchi, 1995.
8. Klarin M.V. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. — Moskva: Pedagogika, 2000.
9. Slastenin V.A., Isayev I.F. Pedagogika. — Moskva: Akademiya, 2013.
10. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiyalar asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2017.
11. Abduqodirov A.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.